

911.3 (497.11)

Марија Ћирковић*, Рајко Голић**

ПРОБЛЕМ ГРАНИЦЕ ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ КОД НАСЕЉА САСТАВЦИ

Abstract: *On the state border between Serbia and Bosnia and Herzegovina, between municipalities Priboj and Rudò, enclave Sastavci is located, with the area of approximately 400 ha. The enclave Sastavci is officially a part of the Bosnia and Herzegovina, but it is completely surrounded by Serbian territory. This Bosnian "island", at the territory of local community Sastavci, the village Međurečje, belongs to the Bosnian municipality Rudò, but it is under the administration of Serbian municipality Priboj. This border anomaly exists since Berlin's congress in 1878, when Austria-Hungarian got permission to occupy Bosnia and Herzegovina. This complicated shape of state border brings many problems to inhabitant's enclave of Sastavci, and also to most villagers of municipality Priboj. They need to cross a state borders on their way to the center of municipality four times a day. The negotiation between Serbia and Bosnia and Herzegovina about this matter still haven't resulted with positive conclusion.*

Key words: *Sastavci, Priboj, Rudò, state border*

Увод

Државна граница Србије према Босни и Херцеговини (у даљем тексту БиХ) дуга је 391 km, од чега 165 km чини сувоземна, а 226 km граница на рекама.¹ Пружа се меридијански, од ушћа Дрине у Саву код Босанске Раче на северу, до села Поблаћа на тремеји Србије, Црне Горе и БиХ, на југу. Највећим делом је природна и означена је током реке Дрине у северном делу и побрђем старовлашких планина, од Звијезде до Јаворја и Ковача у јужном делу. Граница Србије и БиХ је катастарски утврђена и јасно дефинисана на око 95% дужине. Међутим, на четири сектора државна граница још увек није одређена на функционалан начин. Спорни су следећи сектори границе: код ХЕ „Зворник” и „Бајина Башта” на Дрини (ови објекти припадају Републици Србији, али их пресеца државна граница, која води коритом Дрине); село Штрпци у општини Рудо (железничка пруга Београд-Бар на дужини од 12 km пролази кроз територију БиХ); и села Међуречје и Саставци између општина Прибој у Србији и Рудо у БиХ (територија површине око 400 ha која припада БиХ, али је са свих страна окружена територијом Србије). Услед необичности граничне линије и бројних проблема који из тога проистичу, утичући

---

* Марија Ћирковић, стипендиста Министарства науке, Географски институт „Јован Цвијић” САНУ

** Рајко Голић, стипендиста Министарства науке, Географски факултет Универзитета у Београду

¹ Статистички годишњак Србије 2006., РЗС, Београд, 2007.

негативно на живот становништва у пограничном појасу, овај последњи сектор границе је веома интересантан за географска проучавања.

Општи подаци и постанак енклаве

Државна граница између општина Прибој и Рудо, дужине 49,25 km, у појединим својим деловима знатно одступа од природно-географске границе, због неубичајених критеријума њеног утврђивања. Граница почиње на тремеђи поменутих Општина са општином Чајетина, а затим се пружа ка југу, коритом реке Увац до њеног ушћа у Лим и даље 2 km узводно коритом Лима. Северно од Прибоја граница повија ка западу развођем на планини Бич (Голет, 1386m), 10km јужно од Лима, остављајући у БиХ део леве долинске стране ове реке, са селима Устибар, Миоче и Мокронози. Источно од Устибра граница се враћа на Лим, пружајући се средином речног корита ка северозападу до Рудог, а затим се поново удаљава од реке и повија ка југозападу, преко Гајеве планине (1280m), до тремеђе општина Рудо, Прибој и Чајниче.

Скица 1: Положај енклаве Саставци на административној карти општине Прибој

Гранична линија општина Рудо и Прибој између прибојских села Батковићи на западу, Херцеговачка Голеша на југу и Касидоли на истоку, има специфичан облик енклаве (тзв. „бела мрља“) која се дубоко увукла према централном делу прибојске општине. У овом „острву“ се налази Катастарска општина Међуречје, која припада босанској општини Рудо иако је са свих страна окружено територијом Србије (Скица 1). Описано терминима политичке географије, са становништа БиХ ова територија је ексклава, а са становишта Србије енклава. „Она раздваја засеок Међуречје од осталог дела насеља Батковићи, као и засеоке Саставци и

Замрштен који припадају атару села Касидоли.”(Стојимировић С., 2006) „Босанско острво” у Србији налази се у доњем току реке Побраћнице, леве притоке Лима, а назив Саставци добила је по томе што се ту састају две речице: Побраћница и Сутјеска. Енклава има неправилан облик и, према подацима Катастарске службе општине Прибој, захвата површину од 396 ha 37a и 4m². Пошто се ради о малој територији немогуће је приказати је на карти размере ситније од 1:1.000.000.

Историјске чињенице о формирању енклаве на територији Србије су мало познате. Претпоставља се да је она историјско наслеђе са краја XIX и почетка XX века, када се овде смењивала турска и аустроугарска власт. После Берлинског конгреса 1878. године Аустро-угарска је окупирала БиХ и општине Прибој, Пријеполје и Пљевља. „По Берлинском конгресу Аустро-угарска је добила право да своје гарнизоне држи на територији Турске, па је то био случај и са Међуречјем, односно Саставцима.” (Мићовић Д., 2000) Након анексије БиХ и повлачења из Рашке области 1908. године, Аустро-угарска је задржала Саставке у својим границама. Према тумачењу које смо добили на терену, заједно са аустријским војницима ка БиХ су се повлачиле и турске аге и бегови, од којих су неки били толико моћни да су се према границама њихових поседа одређивале и државне границе. Енклава је настала тако што је један од моћнијих и утицајнијих бегова успео да задржи своје имање површине око 400ha на левој страни Лима. Према другом тумачењу, тај део територије задржала је Аустро-угарска приликом повлачења из Полимља, ради експлоатације шумске грађе са подручја прибојске и пљеваљске општине, због повољних услова транспорта воденим путем, рекама Побраћницом, Лимом и Дрином. Утврђивањем границе између БиХ и Србије са великим испупчењем код села Устибар, Миоче и Мокронози и босанским „острвом” Међуречје, остварени су интереси тадашњих великих сила да граница „пређе” Дрину и да се део територије БиХ што дубље увуче према српској територији и њеним значајним војногеографским објектима и комуникацијама. (Стојимировић С., 2006)

Земљишне књиге показују да Саставци припадају К.о. Међуречје у општини Рудо. Такво стање је заведено у књигама на основу аустроугарске карте из 1884. године, која је и данас у употреби у Катастарској служби ове општине. Пошто су основу за катастар у свим општинама БиХ представљале аустроугарске земљишне књиге, ово стање је и верификовано. Граница коју су Аустријанци поставили према Турској преживела је стварање и рушење претходних Југославија и одржала се до данас. Тако постављена, није представљала проблем све до рата у БиХ, од 1992. до 1996., али пошто су бивше републике постале државе и ова граница је постала међудржавна.

Структура становништва третираног подручја

Специфичан облик међудржавне границе између општина Прибој и Рудо ствара бројне тешкоће становништву пограничних насеља. У табели 1 је приказана промена броја становника проблемског подручја. Од 32 прибојска села, 20 је практично одсечено од општинског центра (Скица 1). Примећује се нагли пад броја становника од 1992. године, када почиње рат у БиХ и када је успостављена оваква

необична међудржавна граница, јер је тада онемогућено становништву да несметано задовољавају своје потребе и обављају функције везане за општински центар.

Табела 1 – Промена броја становника у насељима општина Прибој и Рудо

Насеља	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.
20 прибојских насеља	10518	12244	12406	12039	9319	6468	4268
5 руђанских насеља	1576	1653	1793	1998	1969	1464	-

Извор: Републички завод за статистику, Београд, 2002. године

Већина ових насеља су депопулацијска. Старосна структура становништва је све неповољнија услед смањења наталитета и одласка младих. Удео младих до 20 година у укупном становништву 20 прибојских насеља 2002. године износио је свега 15,3%, а највећи удео имају стари преко 60 година 35,9%. Просечна старост у ових 20 села је 48,5 година. Од пет села у општини Рудо (Устибар, Миоче, Мокронози, Увац и Међуречје), којих се такође тиче проблем међудржавне границе, у међупописном периоду 1981-1991. године, четири су била депопулацијска, док је Међуречје бележило незнатан пораст броја становника. Попис није рађен после 1991. године, али на основу података прикупљених на терену, дошли смо до просечне старости становништва 2007. године у енклави Саставци која је нешто изнад 50 година.

Према попису из 1991. године у енклави је било 75 домаћинстава и укупано 261 становник (185 Срба, 56 Муслимана и 20 осталих народности). Избијањем ратних операција у БиХ дошло је до миграције муслиманске популације у оближње општине у којима су постојале фамилијарне везе, а након завршетка рата вратиле су се 4 муслиманске породице. Према процени из 1999. у енклави је живело 270 становника.

Неки проблеми прибојске и руђанске општине

Највећи проблем за становништво појединих руђанских и прибојских села представља комуникација са општинским центрима, до којих могу доћи само преко територије друге државе, уз неколико прелазака државне границе. Услед постојећег распореда путне мреже, из многих прибојских села до Прибоја се може доћи магистралним путем Пљевља-Прибој, који води кроз БиХ и преко енклаве Саставци. Од укупно 32 сеоска насеља прибојске општине, проблем саобраћајне одсечености од Прибоја има 20 села, лоцираних у западним и централним деловима општине (Скица 1). Из 18 од 20 ових села до Прибоја се стиже уз четири преласка државне границе. Први пут се граница прелази на уласку у енклаву Саставци из правца југа; други пут на мосту преко речнице Сутјеске у засеку Саставци, када се поново улази на територију Србије; трећи пут на граничном прелазу Устибар-Ваган, а након 14km пута кроз БиХ, граница се прелази и четврти пут на граничном прелазу Увац. Само из насеља Сјеверин и Живинице до Прибоја треба прећи границу два пута. Наведених 20 сеоских насеља су 2002. године имала

укупно 4268 становника, што чини 14,05% становништва општине Прибој. Површина атара ових села износи 370,82km², па две трећине (67,1%) прибојске општине комуницира са општинским центром преко територије друге државе.

Сличне проблеме имају и становници босанских села Устибар, Миоче, Мокронози и Увац. Ова насеља комуницирају са општинским центром, Рудом, путем који на дужини од 7 km пролази кроз атар села Сјеверин у Србији и два пута пресеца државну границу. Из босанске енклаве Међуречје до Рудог пут води најпре 2 km кроз територију Србије, затим кроз босанско село Устибар, србијанско село Сјеверин, да би поново ушао на територију БиХ. Ових пет села која везу са општинским центром одржавају преко територије Србије 1991. године имала су укупно 2184 житеља, што чини 18,9% популације општине Рудо. Површина њихових атара износи 25,31 km², или 7,4% површине руђанске општине.

Наведена прибојска и руђанска насеља су брдско-планинска села разбијеног типа, са малим бројем становника и атарима велике површине. Од укупних површина катастарских општина којима припадају ових 20 прибојских села према њиховом начину коришћења под њивама и вртovima је свега 6,9%; под воћњацима 2,1%; под ливадама и пашњацима 23,2% и под шумама 64,2% површине. Сходно томе становништво се углавном бави ратарством, воћарством и екстензивним сточарством, или је запослено у Прибоју, који има развијенију индустрију од околних општина. Организован је свакодневни превоз 43 радника до радног места у Прибоју. Број радника који свакодневно прелази границу је већи ако се посматрају сва сеоска насеља овог подручја, али тачни подаци нису доступни. У селу Забрњици постоји мањи индустријски погон за производњу заштитне опреме „Инкоп”, који је у стечајном поступку. У селу Саставци, на србијанском делу, отворена је фабрика „Биоимлек” за прераду млека и производњу млечних производа. С обзиром на позитивне реакције тржишта на производни асортиман ове фабрике, становници придају све већи значај сточарству и уопште пољопривреди, као шанси за развој руралног подручја. На изразито аграрни карактер указује расподела радно-активног становништва по секторима делатности 2002. године. Од укупно 1464 радно-активна становника 68,8% се бави пољопривредом, а 15,7%, односно 15,5% је запослено у секундарном, односно терцијарном сектору делатности.

Неповољна економска и демографска кретања у овим брдско-планинским насељима погоршана су постојећим обликом државне границе и проблемима које она ствара. У свим насељима саобраћајна и комунална инфраструктура је у лошем стању. На граничним прелазима Увац и Устибар-Ваган постоји полицијска и царинска контрола прелазака, док се граница у енклави Саставци и између Рудог и Сјеверина прелази без царинске контроле. Свакодневни преласци неколико граница стварају велике тешкоће становницима прибојских села који у Прибоју раде, школују се или преносе пољопривредне производе, јер морају плаћати царинске и шпедитерске таксе. Да би то избегло, становништво често користи и локалне сеоске путеве који не пресецају државну границу, али су у веома лошем стању. Усвајањем међудржавног Споразума о поједностављеном поступку

промета људи и робе на граничним прелазима Увац и Устибар-Ваган између тадашње Србије и Црне Горе и БиХ 2005. године, ублажени су проблеми локалног становништва, које је ослобођено плаћања бројних царинских дажбина. За прелазак пунктова моторним возилима неопходан је зелени картон, а становници још увек прелазе само са личном картом. Да би становници третираног подручја могли да пренесу производе са њихових имања морају да имају потврду да су ти производи њихови. Она се издаје у Месној заједници Саставци, јер је то „уско грло” овог простора кроз које на путу до општинског центра мора да се прође.

Проблем комуникације прибојских села са општинским центром могуће је решити изградњом путева који не би водили кроз територију БиХ, чиме би се избегло вишеструко прелажење граница, али се ипак мора проћи кроз неизбежно „босанско острво“ Саставке. Постоје две варијанте пута: Прибој-Црнузи-Касидоли-Саставци и Прибој-Добриловићи-Прибојска Голеша-Херголеша. Прва краћа варијанта је за становнике ових села много повољнија. За овај пут је ЦИП урадио пројекат и припремљено је 3,5 km за асфалтирање, али је обустављена изградња због рата у БиХ. Овим путем би се са Прибојем повезала села која се налазе у забаченом западном делу општине. Друга варијанта је дужа, али је већ асфалтирано 3 km трасе и Дирекција за изградњу Прибоја планира његову изградњу до краја године. Становницима више одговара прва варијанта, јер уместо да путују 15 km, путоваће 25 km дуже и пети се на коту од 1127m н. в.

Иако је енклава Саставци део Катастарске општине Међуречје општине Рудо у БиХ, припада и Месној заједници Саставци села Касидоли у Србији, што ствара многе административно-правне тешкоће становницима енклаве и суседних прибојских села. На територији босанске енклаве изграђена је комплетна инфраструктура ове Месне заједнице, па Саставци представљају локални административни, образовни и саобраћајни центар ка коме гравитирају околна прибојска села. Сви значајнији објекти у Саставцима (зграда Месне заједнице, основна школа, полицијска станица, амбуланта и пошта) припадају Србији и на њима стоји натпис СО Прибој, иако се налазе на територији БиХ. Снабдевање водом, електричном енергијом и телефонске везе су у надлежности општине Прибој, у којој становништво плаћа наведене услуге, а порезе у општини Рудо. О.Ш. „9. мај” у Саставцима је осмогодишња школа која је школске 2006/07. имала 84 ђака и 33 запослена. Занимљиво је да двадесетак ђака путује са територије БиХ у ову школу, иако се учи по наставном програму Србије. Због неорганизованог превоза, ђака који свакодневно из Саставака путују у средње школе нема, већ су се та деца привремено преселила у места у којима похађају школу. Полицијска станица МУП-а Србије налази се на босанској територији у Саставцима, али нема надлежности у самој енклави. Амбуланта у Саставцима припада Здравственом центру Ужице. Овде се лече становници са србијанским здравственим осигурањем, док се они са босанским примају у хитним случајевима. Према подацима до којих смо дошли на терену, такав случај није забележен већ две године. То су само неки од индикатора који показују да је енклава функционално интегрисана са општином Прибој.

Покушаји решавања граничног проблема

Бројни проблеми које становницима пограничних насеља прибојске и руђанске општине ствара постојећа граница намећу потребу њеног утврђивања на функционалан начин. Први покушај решавања граничног питања у Полимљу датира из 1946. године, када је председник Владе НР Србије Благоје Нешковић тражио од државних власти да реше овај проблем пишући: „Оваква граница је својевремено обележена из стратегијских разлога. Отуда су и данас села Мокре Ноге, Устибар, Међуречје, Миоче и Штрпце налазе административно у саставу Среза вишеградског (НР БиХ), иако су у непосредној близини Прибоја са којим су најтешње повезана географски, природно, саобраћајно и културно. Поједина од ових села удаљена су од Прибоја свега 1км. Становништво тих села служи се искључиво прибојском пијацом за размену својих производа, и тражи да се прикључи Срезу прибојском, односно НР Србији...” (Пријовић З., 1999)

Процес решавања граничног питања у Полимљу почео је 2001. године у оквиру Међудржавне дипломатске комисије за државну границу тадашње СР Југославије и БиХ. Ставови две државе о начину решавања граничних питања знатно се разликују. Република Србија је упутила БиХ предлог да се, уместо развођа на планини Бич, као граница утврди средина реке Лим од ушћа Увца до села Сјеверина, тако да руђанска села на левој страни Лима постану део општине Прибој у Србији, а тиме би у састав Србије ушла и енклава Саставци. На тај начин у великој мери био би решен проблем саобраћајне одсечености око две трећине територије општине Прибој од центра Општине, као и економски и административни проблеми који проистичу из постојећег стања. За све територије које би јој припале, Србија је понудила одговарајућу територијалну компензацију у корист БиХ, по принципу „метар за метар квадратни земљишта истог квалитета”. Општина Прибој предложила је за размену шумско земљиште истог квалитета на ком не живи велики број становника, па не би било већих миграција. На сличан начин били би решени и остали гранични проблеми. На другој страни, Комисија за границе БиХ предлаже да се граница одреди стварањем узаног коридора којим би енклава Саставци добила везу са општином Рудо. Босанскохерцеговачка страна сматра да треба потписати Билатерални споразум о граници између две државе у садашњем облику, а затим преговарати о размени територија, док Комисија за границе Србије предлаже да се гранични проблеми реше пре усвајања наведеног документа. На трећој најбитнијој страни су становници енклаве, али при решавању граничног питања нико не пита за њихово мишљење. По речима председника Месне заједнице Саставци, најбоље решење за њих би било да се енклава прогласи бесцаринском зоном, како би се становништво могло несметано кретати и преносити своје производе.

Закључак

Државна граница Србије и БиХ између општина Прибој и Рудо знатно одступа од природно-географске границе. Има специфичан облик енклаве, коју чини „босанско острво” Саставци, које је окружено са свих страна територијом Србије.

Оваква граница ствара саобраћајне, економске и административно-правне проблеме становништву пограничних насеља. На територији босанске енклаве налазе се сви значајни објекти који су функционално интегрисани са општином Прибој. Становници прибојских и руђанских насеља на овом подручју са својим општинском центром комуницирају преко територије друге државе. Проблем је могуће делимично решити изградњом пута који не би пресецао државне границе. Због супротних ставова две државе решавање граничног спора још увек се не назире. Република Србија предлаже да се изврши размена територија, а БиХ стварање коридора којом би се енклава повезала са општином Рудо.

Литература

***(2005) *Закон о ратификацији Споразума између Србије и Црне Горе и Босне и Херцеговине о поједностављеном поступку промета људи и робе на граничним прелазима Увац-Увац и Ваган-Устибар*. Београд: „Службени лист Србије и Црне Горе – Међународни уговори”, број 6

***Катастарска служба општине Прибој и Рудо

Мићковић Д. (2000). *Рудо. „Река Дрина и Подриње”*. Београд: VUKAN'S

Пријовић З. (1999). *Исправљање криве Дрине*. Београд: „Глас јавности”

Стојимировић С. (2006). *Полимље, регионално-географска проучавања*. Београд: Географски факултет, докторска дисертација

***Служба за гранична питања, Министарство спољних послова РСрбије

*** (2004). Упоредни преглед броја становника 1948-2002. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. (св. 9)*. Београд: Републички завод за статистику

*** (2004). Делатност и пол. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години (св. 6)*. Београд: Републички завод за статистику

*** (2004). Старост и пол. У *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. (св. 2)*. Београд: Републички завод за статистику

*** (2007). *Статистички годишњак Србије*. Београд. Републички завод за статистику